

(Bez)uvjetna sloboda opredjeljenja

SUZANA VULETIĆ

U predloženoj inicijativi glavnoga i odgovornoga urednika *Diacovensije* koja se odnosila na slobodan odabir teme uvodnika ovoga broja najteže je bilo započeti s odabirom, pa sam se odlučila pisati upravo o (bez)uvjetnoj slobodi.

Svi ljudi čeznu za slobodom ili nekim vidom oslobođenja od posljedica svojih tzv. slobodnih odabira. Netko želi biti slobodan od profesionalnih obveza, tuđih očekivanja i zahtjeva; od konvencionalne uvjetovanosti društvene okoline; od osobnih, obiteljskih, bračnih, ekonomskih, zdravstvenih ili drugih problema i poteškoća; od loših izbora svoje prošlosti i sl.¹ Osim na općem sociološkom obzorju, i u psihološkom kontekstu prisutne su osobe tzv. uvjetovane slobode, podložne *prisilnim radnjama* opsesivno-kompulzivne naravi, raznoraznih navezanosti, žrtve afektivnoga ponašanja, ovisnici o psihotropnim tvarima ili nekim drugim društvenim patologijama... Tako nam iskustvo govori da se svaki čovjek susreće s ograničavajućim okvirima slobode unutar konkretnih životnih situacija koje želi nadići.

Već samim time uviđamo kako u suvremenom svijetu nije moguće biti potpuno slobodan i činjenica je da se rijetko tko i usudi biti posve slobodan, u strahu od posljedica sasvim slobodnoga ponašanja.

Koliko se god sloboda činila bezgraničnom, bezuvjetnom, beskrajnom, neiscrpnom, ona je, ipak, u određenoj mjeri, paradoksalno uvjetovana s toliko ograničavajućih okvira unutar kojih se odvija, pa se usuđujem ovo promišljanje postaviti i kao »iluziju apsolutne slobode«. Na tom tragu, potvrdit će i prof. Marasović, »ma koliko se na prvi pogled činilo da je sloboda, kao odrednica čovjekova bića i kao vrednota, danas u civiliziranom društvu neupitna, ona to nije bila nikada, pa nije ni danas«.²

Unatoč tzv. *umjetničkoj slobodi*, živimo s brojnim determinirajućim ograničenjima cenzure govora, represijskih segregacija, jurisprudencijskih zakona, moralnih propisa, znanstvenih recenzija, raznoraznih uvjetovanosti... I u kontekstu svih tih podložnosti *bezgraničnim* manifestacijama slobode može nam se opravdavajućom činiti izjava Jean-Jacquesa Rousseaua: »Čovjek se rađa slobodan, a posvuda je u okovima.«

¹ Usp. Đ. HRANIĆ, Sloboda u Kristu, u: *Bogoslovska smotra* 70(1998.)3, 363–364.

² Š. MARASOVIĆ, Sloboda i odgovornost, temelj kršćanskoga ponašanja, u: *Crkva u svijetu* 4(2005.)4, 445–464, 446.

Upravo zbog darovane nam slobode, u njezinim varirajućim mogućnostima samoopredijeljenosti, možemo svoje životne izbore usmjeriti prema onomu čime ćemo zapravo ograničiti svoju daljnju slobodu i bit ćemo prisiljeni živjeti u okovima posljedica svojih (pre)slobodnih činova. I na tragu toga, Tagore će ustvrditi da »ništa lakše, nego u ime vanjske slobode uništiti unutrašnju slobodu čovjeka«. I u tom kontekstu³, opet će nam poslužiti Rousseauova izjava: »Sloboda čovjeka nije u tome da može činiti sve što želi, nego u tome da ne mora činiti ono što ne želi.«

U društvu »slobodnih nomada«, u kojem vlada sloboda pluralističkih paleta ideoloških usmjerenja, u stanju smo postati pravi konformisti slobode, njezini oportunisti i, u konačnici, utjelovljenici mediokriteta slobode.

U vremenu u kojem je svaka apsolutna istina podložna transformaciji i diktaturi relativizma čovjek u ime svoje autonomije⁴ često ne bira evanđeoski propagiranu »slobodu, za koju nas Krist oslobodi« (Gal 5, 1), već ju pokušava tražiti izvan granica *edena* pozivajući se na svoju liberalistički propagiranu autonomnu slobodu. Tako je na moralno-etičkom planu čovjek često podložan (auto)destruktivnim, iracionalnim opredijeljenostima, kojima se u ime autonomne slobode, shvaćene apsolutistički, usmjerava prema nekim dekadentnim odabirima, kojima zapravo postaje, na kraju krajeva, »rob slobode«.

Suvremeno shvaćanje slobode neoliberalističkim konceptima polazi od potpune i bezuvjetno veličajne slobode pojedinca,⁵ kojom se zahtijeva opravdanje svojih

³ U klasičnoj filozofskoj raspravi o slobodi uobičajeno je razlikovanje pozitivnih i negativnih aspekata slobode. U pozitivnom smislu sloboda bi značila mogućnost izbora i slobodnoga odlučivanja. U negativnom smislu sloboda znači odsutnost vanjskih čimbenika koji bi čovjeka prisiljavali na određeno djelovanje. Iz tih perspektiva promatra se sloboda volje i sloboda djelovanja, pri čemu se stavovi o tome razilaze u rasponu od nijekanja bilo kakve slobode do zagovaranja potpune autonomije. Usp. N. MALOVIĆ, *Odgov između stege i slobode*, u: R. RAZUM (ur.), *Vjeronauk nakon dvadeset godina: izazov Crkvi i školi*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija Vjeronauk nakon dvadeset godina: izazov Crkvi i školi, Zagreb, 2011., 205–219., ovdje 210–212.

⁴ Filozofski se sloboda, još od vremena starih Grka, poimlje kao autonomija, kao samouzročnost, tj. kao spontano djelovanje subjekta koje svoje uzroke nema izvan sebe, nego isključivo u sebi, i koje je, kao takvo, bitan dio određene naravi. Ta se sloboda pokazuje kao sloboda od nečega i kao sloboda za nešto, a njezinu je fenomenologiju filozofija opisala bitno kao mogućnost izbora, tj. kao: *libertas exercitii* (mogućnost izbora između djelovanja i nedjelovanja), *libertas contrarietatis* (mogućnost izbora između dviju vrijednosnih suprotnosti) i *libertas specificationis* (mogućnost izbora unutar različitih inačica iste vrijednosne odrednice), Š. MARASOVIĆ, *Sloboda i odgovornost, temelj kršćanskoga ponašanja*, u: *Crkva u svijetu* 4(2005.)4, 445–464., 447.

⁵ Iako smo naznačili potrebu ograničenja slobode, ona je ambivalentno zajamčena najvišim jurisprudencijskim aktima. Pravo na mnoge aspekte slobode podržava najrelevantniji dokument EU-a, *Povelja Europske unije o temeljnim pravima* u glavi 2., (čl. 6–16.), Pravo na slobodu i sigurnost (čl. 6.), Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi (čl. 10.), Sloboda izražavanja i informiranja (čl. 11.),

samoopredijeljenosti koje u konačnici propagiraju: moralno-bioetički individualizam, indiferentizam, relativizam, utilitarizam i hedonizam, zanemarujući i/ili osporavajući uvažavanje slobode drugoga, u interesu one solipsističko postavljene. Takvim apsolutiziranjem sloboda često postaje svrha samoj sebi, pojedinac sebe doživljava apsolutnom normom. Sloboda se nastoji doživjeti hiperindividualistički kao autonomno raspolaganje subjekta samim sobom, zbog čega se ignoriraju sve društvene, političke, etičke i moralne norme koje bi se protivile autonomiji pojedinca.

Havel će na tragu toga neoliberalističkoga glorificiranja autonomne slobode ustvrditi: »Dok smo se morali boriti za slobodu, znali smo šta nam je cilj. Sad imamo slobodu i ne znamo više šta želimo«, jer nam reperkusije prijete u anarhiji despotizma. I ako se u ičemu možemo pokušat složiti s Lenjinom, tada mi se ovdje čini svrhovito citirati onu njegovu izjavu: »Istina je da je sloboda dragocjena, toliko dragocjena da je treba ograničiti.«

Apstraktno shvaćena sloboda ne uviđa da se sloboda po normi ne sužava, nego tek po njoj dobiva svoj smisao, tj. da je konkretna sloboda po svojoj biti moralna sloboda koja se ostvaruje u slobodnom činu moralne odluke i odgovornosti.⁶

Takvom shvaćanju slobode i hiperautonomije suprotstavlja se kršćansko razumijevanje slobode i odgovornosti.

Teologija uvažava i slobodu kao mogućnost izbora i slobodu kao milosno darovano stanje pred Bogom. Ljudska sloboda ponuđeno je milosno sredstvo našega otkupljenja koje u svojoj slobodnoj volji riskiramo da možemo i odbaciti neodgovornim činovima slobodnoga, ali iracionalnoga djelovanja, nerijetko potaknutima nekim nesvjesnim motivima zbog kojih čovjek »ne čini ono što hoće, već ono što neće« (usp. Rim 7, 21).

Slobodno djelovanje ima svoje granice i usmjerenosti. Da bismo opstali kao slobodna bića, ne smijemo ostati zarobljeni u svijetu uvjetovane slobode, već se trebamo usredotočiti na nadnaravnu dimenziju svoga bića, doživljavajući duhovno oslobođenje činjenjem slobodnih moralnih činova.

Sloboda umjetnosti i znanosti (čl. 13.) ... koje uključuje »slobodu mišljenja te primanja i davanja informacija i ideja bez uplitanja tijela vlasti i bez obzira na granice«. Povelja Europske unije o temeljnim pravima, u: *Službeni list Europske unije*, (2016/c) (202/02), 7. 6. 2016. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO> (28. 12. 2021.).

⁶ Usp. N. MALOVIĆ, *Suvremeno poimanje slobode i njegove posljedice za kršćansku praksu*, u: *Bogoslovska smotra* 85(2015.)4, 941–955., ovdje: 948.; 951.

Na tragu kršćanskoga personalizma: »To je sloboda stvorenja, ili darovana sloboda, koju valja prihvatiti poput klice i odgovorno se potruditi da dozri. Ona je sastavni dio one slike stvaranja što utemeljuje dostojanstvo osobe. U njoj odjekuje izvorni poziv kojim Stvoritelj poziva čovjeka k istinskom Dobru, i još više, s objavom Krista, poziva ga da mu postane prijateljem, sudjelujući u samome Božjem životu«, »ali ne u apsolutnom, nego samo u relativnom smislu. Ne posjeduje, naime, ljudska sloboda takvu moralnu autonomiju da bi je ova učinila apsolutno suverenom«. ⁷ Ontološka se sloboda očituje prije svega u sposobnosti samospoznaje koja se dovršava u afirmaciji vlastitoga ja, ⁸ ako se promatra u odnosu na njezin neodvojivi metafizički temelj i ako je povezana s čudorednim djelovanjem. ⁹

Sloboda nije puka *samovolja* činjenja slobodno dopuštenih činova, bez referentnosti na ostvarenje općih univerzalnih vrijednosti i nagnuće prema transcendentnom izvorištu. Istinsko poimanje slobode trebalo bi biti shvaćeno kao sposobnost odlučivanja o činovima kojima ćemo djelovati savjesno, odgovorno, usmjereno prema temeljnomu dobru. Time čovjek aktualizira svoju punu bit slobode, ako je njegovo djelovanje usmjereno na dobro, koje je istinski bitak i vrhunska svrha u mogućnosti samostalnoga, nezavisnoga djelovanja samoodređenja čovjeka. »Čovjek ne postiže slobodu samim sobom, već je i ljudska sloboda djelo božanske istine u čovjeku.« ¹⁰ I upravo se na taj način aktualizira kršćanski promovirana sloboda, životom po općim moralno-etičkim kriterijima življenja; životom po istini, koja oslobađa; u korelaciji prema evanđeoski darovanoj slobodi. I tek se u tom kontekstu može doživjeti puni čar Gundulićeve himne o lijepoj, slatkoj slobodi kao daru u »kôm sva blaga višnji nam Bog je dô.« Time sloboda opstoji kao duhovna kvaliteta čovjeka.

Sloboda treba očitovati duhovnu egzistenciju ljudskoga subjekta. »Dostojanstvo čovjeka zahtijeva da radi po svjesnom i slobodnom izboru, to jest potaknut i vođen osobnim uvjerenjem, a ne po unutarnjem slijepom nagonu ili po čisto vanjskom pritisku. Do takva dostojanstva čovjek dolazi kada, oslobađajući se svakog robovanja strastima, ide za svojim ciljem odabirući u slobodi dobro.« ¹¹

⁷ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve, Zagreb, 2008., br. 86; br. 35 (= VS).

⁸ A. PAVLOVIĆ, D. RENIĆ, Metafizika slobode kao temelj etike, u: *Obnovljeni život* 67(2012.)2, 151–163., ovdje: 152.

⁹ Sloboda i za Kanta nikad nije apsolutno slobodna sloboda, nego je uvijek povezana s moralnim djelovanjem. Usp. I. KANT, *Kritik der praktischen Vernunft*, Hamburg, 1990., 4

¹⁰ Z. PERIĆ, Promišljanje slobode u Kantovu djelu, u: *Nova prisutnost* 11(2013.)2, 279–292., ovdje: 284.

¹¹ VS, br. 42.

Prema suobličnosti čovjeka naravi Božjoj, unatoč slobodi volje i potencijalno pogrešnim mogućnostima samoopredijeljenosti, grješnim prigodama ranjene ljudske naravi, upravo duh u nama dobiva kategoriju vječite slobode ako svoju slobodu proživimo u Istini. »Slobodno djelovanje, u kojemu se na konkretan način ostvaruje otvorenost subjekta pod vidom participacije na Bitku u punini, na Apsolutnome, istovremeno upućuje na sam temelj i izvor dostojanstva i vrijednosti ljudskoga bića, ljudske osobe.«¹² Sloboda se u tom kontekstu doživljava kao put ozbiljenja transcendentalnoga logosa u vremenitoj povijesti čovjeka, ono što poput ostalih vrijednosti otkriva smisao bivstvovanja osobnoga bitka čovjeka. Smisao čovjekova vremenita života izvire iz darovane slobode za nadahnuće svrhama života.¹³ Na tom tragu Džubran će istaknuti da »život bez slobode je kao tijelo bez duha. Sloboda bez misli je poput nakazna duha. Život, sloboda i misao jesu vječno Sveto trojstvo koje ne prolazi, niti isčezava«.

Stoga u sekularizacijskoj dekristijanizaciji slobode, u kojoj možemo posrnuti zlorabom mogućnosti darovanih čovjeku, samovoljom, samokonstruiranjem svoga apsolutističkoga samoodređenja dobrih i zlih usmjerenja, trebamo shvatiti da smo slobodni tek u punoj realizaciji darovane slobode, svojom upućenošću na njezin metafizički, transcendentalni i moralni temelj, bez strahova zbog svoje podčinjenosti pri odgovaranju za svoje istinski postavljene, slobodne činove. Zato budimo slobodni od svih (samo)voljnih podređenosti!!! Preuzmimo odgovornost za njih! Zauzmimo se za svoju slobodu! I živimo život u istini jer: »Istina će Vas osloboditi!« (Iv 8, 32)

¹² A. PAVLOVIĆ, D. RENIĆ, *Metafizika slobode kao temelj etike*, 162.

¹³ F. BAČIĆ, *Sloboda i etika*, u: *Crkva u svijetu* 30(1995.)3, 311–320., ovdje: 316.